

Bamses politiska & moraliska utveckling

- *En jämförelse mellan 1980-1990 och 2002-2012*

Sammanfattning:

Författare: Andreas Emanuel Rubenson

Titel: *Bamses politiska & moraliska utveckling – En jämförelse mellan 1980-1990 och 2002-2012*

Antal ord: 9375

Nyckelord: Bamse, barnlitteratur, politik, Rune Andréasson, politiskt korrekt

Denna uppsats behandlar tidningen *Bamses* politiska & moraliska utveckling från 1980-talet till idag. Resultaten som redovisas baseras på en text och bildanalys av alla tidningar släppta 1980-1990 respektive 2002-2012. Dessa har legat till grund för en analys som kunnat konstatera att *Bamse* förändrats från att framföra tydlig socialistisk/marxistisk och ekologisk ideologi till en socialliberal ideologi med mindre aktivistisk ekologism. Dessutom har jag kunnat konstatera att man tonat ned den politiska & moraliska retoriken och minskat frekvensen av dessa serier till förmån för serier vilka snarare håller sagokaraktär. Uppsatsen förespråkar utifrån sin analys en förklaringsmodell för denna förändring som tar utgångspunkt i det faktum att tidningen under 1980-talet ägdes och producerades av en privatperson medan den 2002-2012 ägs och drivs av ett företag med vinst som primärt intresse.

Innehållsförteckning

1. Förord	s. 4
2. Inledning	s. 5
2.1. Bakgrund	s. 5
2.2. Syfte & Problemformuleringar	s. 5
2.3. Begränsningar	s. 6
2.4. Fotnoter och citat	s. 6
3. Forskningsläge	s. 7
3.1. Bamse och hans värld	s. 7
3.2. Bamse – en uppsats om världens starkaste björn och hans politiska värderingar -	s. 7
4. Metod och materialdiskussion	s. 11
4.1. Existerande material	s. 10
4.1.1. Litteraturen	s. 10
4.1.2. Förstahandskällorna, Bamse	s. 10
4.2. Metodik	s. 11
5. Teoretiska perspektiv och begrepp	s. 11
5.1. Val av teori och definition av politiska ideologier	s. 12
5.1.1. Socialism	s. 12
5.1.2. Konservatism	s. 13
5.1.3. Liberalism	s. 13
5.1.4. Ekologism	s. 14
6. Undersökning	s. 15
6.1. 1980-1990, under Rune Andréasson	s. 15
6.1.1. Tydlig, enkel moral och tydliga förhållningsregler	s. 15
6.1.2. Rättvisa och jämlikhet	s. 16
6.1.3. Ekonomisk rättvisa och ideologi	s. 17
6.1.4. Demokrati, politisk metodik, samhällskritik och miljö	s. 17
6.1.5. Sammanfattning av 1980-talet	s. 19
6.2. 2002-2012, under Egmont	s. 20
6.2.1. Tydlig, enkel moral och tydliga förhållningsregler	s. 20
6.2.2. Rättvisa och jämlikhet	s. 21
6.2.3. Ekonomisk rättvisa och ideologi	s. 21

6.2.4. Demokrati, politisk metodik, samhällskritik och miljö	s. 22
6.2.5. Sammanfattning av de senaste 10 åren, skillnader	s. 23
7. Analys	s. 25
7.1. Tydlig, enkel moral och tydliga förhållningsregler	s. 25
7.2. Rättvisa och jämlikhet	s. 25
7.3. Ekonomisk rättvisa och ideologi	s. 26
7.4. Demokrati, politisk metodik, samhällskritik och miljö	s. 26
7.5. Varför?	
8. Slutsatser	s. 28
9. Källförteckning	s. 29
9.1. Litteratur	s. 29
9.2. Tidskrifter	s. 29
9.3. Internet	s. 29

1. Förord

Denna uppsats har gjorts möjlig tack vare ett antal personer utöver författaren. Jag vill därför passa på att tacka följande för att de på ett eller annat sätt gjort det uppsatsen möjlig:

Anders Sannerstedt, handledare vid Lunds universitet.

Mattias Rubenson, bror och diskussionspartner i allt.

Mor och Far.

2. Inledning

2.1. Bakgrund

Denna uppsats tar sin grund i tre separata intressen hos mig som person vilka jag valt att söka kombinera i ett försök att bidra med något litet till den statsvetenskapliga forskningen. Som fyraåring var mitt intresse för serietidningen *Bamse* redan så pass starkt att jag tvingade mig själv att lära mig läsa för att inte behöva vänta på att någon av mina föräldrar skulle ha tid att läsa med mig. Intresset för serien svalnade inte med att jag blev äldre då tidningen genomgående tog upp frågor som berörde mig oavsett ålder. Tydligast blev frågorna kring politik & moral, ett ämne som jag fick stort intresse för även i övrigt. Politik & moral och *Bamse* var alltså givna komponenter. Den tredje hörnstenen kom att utgöras av mitt intresse för hur författare söker påverka barn/ungdomar att utvecklas till att bli förespråkare av en specifik ideologi. Detta intresse började utvecklas i.o.m. att jag som tonåring insåg hur många av böckerna jag läste då/hade läst som barn som faktiskt gjorde detta. Som exempel kan nämnas Narnina-böckerna, Momo – kampen om tiden och då givetvis *Bamse*. Intresset växte vidare under en kurs i sociologi vid Lunds universitet och nu kände jag mig mogen att genomdriva en forskningsprocess med grund i dessa intressen.

2.2. Syfte & problemformuleringar

Min uppsats berör, med utgångspunkt i ovanstående utläggning, ämnet ”*Bamses* politiska utveckling/förändring 1980-2012”. Tanken bakom uppsatsen har varit att visa på hur författaren/företaget bakom en serietidning nyttjar denna plattform för att förmedla sitt/sina politiska/moraliska värderingar. Detta söker jag i denna text exemplifiera genom visa på en tydlig distinktion mellan den tid då *Bamse* drevs av en enskild författare med tydlig agenda – Rune Andréasson – och nutid då den drivs av primärt vinstsökande förlag – Egmont. Ett vinstdrivande förlag, föreställer jag mig, har bara en agenda - att sälja, och följer därför, i den mån man förmedlar politiska & moraliska värderingar, det som i deras samtida kontext anses som politiskt korrekt. Min problemformulering kom därav att bli:

”Hur har tidningen *Bamses* politiska/moraliska budskap förändrats genom åren? Varför?”.

Bamses politiska hemvist har granskats av andra forskare tidigare, se under rubriken ”3. Forskningsläge”, men då enbart under Andréassons tid. Dessa texter har inte heller haft samma syfte som min jämförande undersökning utan enbart sökt fastställa *Bamses* politiska hemvist vid ett tillfälle. Mitt hopp är att du som läsare genom min text kommer bli varse de skillnader som finns mellan då och nu samt att du tar del av mitt resonemang kring varför det kan vara så och finner det intressant. Fokus i uppsatsen ligger i att belysa skillnaderna, utvecklingen i varförfrågan bör ses något kursivt då mitt resonemang här är mer spekulativt i sin karaktär.

2.3. Begränsningar

För att inte ta mig vatten över huvudet valde jag att sätta upp vissa ramar för min undersökning. *Bamse* har getts ut som serietidning konstant sedan 1973, först med 12 nummer per år sedan ökande till dagens 18 per år. Även kringmaterial som serieböcker, filmer, julkalendrar m.m. har producerats i *Bamses* ägares regi. Som primärmaterial för en B-uppsats blir materialet något stort. Därav har jag valt att arbeta med tio årgångar från Andréassons tid, 1980-1990, och de senaste tio årgångarna från Egmonts tid, 2002-2012. Dessa har alla varit föremål för en kvalitativ undersökning. Från dessa nummer har signifikanta fall (serier) valts ut för djupare studie.

Initialt skulle man kunnat tänka sig att min uppsats skulle ha behandlat hur författare till litteratur för barn söker påverka barnens politiska & moraliska värderingar i allmänhet. Att ta in ett så pass stort material att jag hade kunnat uttala mig om detta kändes dock inte rimligt. Istället valde jag att göra en fallstudie utifrån enbart *Bamse*. Givetvis är det svårt att göra berättigade generaliseringar utifrån ett enda fall om ägarintressen och ideologiskt budskap i litteratur för barn men i detta fall är det där jag kommer att landa. Beroende på resultat av undersökningar och analys kan det vara berättigat att se ett behov av att jämföra min undersökning med ett antal andra fallstudier för att kunna verifiera eller kontradiktera de slutsatser jag drar i min analys. Detta måste jag dock, med hänvisning till formatet för min undersökning/uppsats, välja att avstå ifrån att göra

2.4. Fotnoter och citat

Då denna uppsats kommit att innehålla en mycket stor mängd källhänvisningar till *Bamse*-tidningar har jag utvecklat ett enkelt system för att redovisa referenser till desamma. Fotnoterna är uppbyggda enligt systemet; år för publikation, nummer, seriens sidor. Vidare finns ibland en notering om att serien är en repris eller ett (+x). Det senare symboliserar att serien följs av en *Bamses skola* som hör ihop med serien vilken återfinnes på sidan x. Citat har jag försökt hålla exakta som sig bör men jag har tillåtit mig att skriva blandade gemener och versaler. Tidningen är

textad med enbart gemener men det blir störande i denna text, särskilt med tanke på mängden titelcitrat.

3. Forskningsläge

3.1. *Bamse och hans värld*

Kersti Wjik kom 1989 ut med ett s.k. ”specialarbete”¹ med titeln *Bamse och hans värld*. Hennes uppsats fokuserar inte primärt på *Bamses* politiska budskap utan snarare på att presentera tidningen i allmänhet. En hel del utrymme ges t.ex. till historik, statistik samt rollpresentation. Därav kommer uppsatsen i sig att bli mer av beskrivande än analytisk karaktär. I sin presentation kommer dock inte Wjik undan att belysa *Bamses* politiska värderingar. Wjik arbetar med material från 1975-89, alltså enbart material från den tid då *Bamse* styrdes och författades av Andréasson. Över fem sidor görs en ingående beskrivning av karaktärerna i tidningen. I denna presentation kan vi läsa ut en del konstateranden kring *Bamses* politiska hemvist. Krösus Sork beskrivs som kapitalist och ”ond”², Skalman läser Marx och beskrivs som ”god”³. Även jämställdhetsfrågan berörs då Wjik konstaterar att Nina Kanin och Lille Skutt, sambolevande par i serien⁴, löser barnvakts och jämställdhetsproblem genom att arbeta varannan dag.⁵ Vidare konstaterar Wjik att den världsbild som presenteras genom serietidningen inte är helt svart/vit. För att illustrera detta berörs exemplet med karaktären Vargen som både gör signifikant ”onda” och ”goda” handlingar.⁶ Samma karaktär är den som tydligast personifierar teorin om vikten av det sociala arvet. Wjik berättar kort om Vargens barndom och uppväxt, presenterad i *Bamse* 1988, vilken färgar Vargens handlingar genom serietidningens historia.⁷ Författarinnan belyser även *Bamses* kamp mot rasism och mobbing genom att presentera serien om Kalle Svartskalle och *Bamses* kampanj ”Rör inte min kompis”.⁸ Sammanfattningsvis kan sägas att uppsatsen ger en introduktion till främst rollbesättningen i tidningen och att den inte säger mer om den politiska dimensionen än det mest självklara.

3.2. *Bamse – en uppsats om världens starkaste björn och hans politiska värderingar*

=

Joakim Nilsson publicerade en B-uppsats vilken behandlade serietidningen *Bamses* politiska värderingar vid Lunds universitet våreterminen 1998. Denna uppsats fokuserar på att tydliggöra *Bamses* ideologiska hemvist 1973-1997. (Det är dock tydligt att det material som Nilsson nyttjar främst är hämtat före 1990 innan Andréasson började släppa greppet om sitt livsverk, vilket är viktigt att vara medveten om. Han tecknar alltså bilden av Andréassons *Bamse*, inte en

¹ Borås högskolas benämning

² Wjik, *Bamse och hans värld*, 1989, s. 8

³ Wjik, *Bamse och hans värld*, 1989, s. 7

⁴ Min anmärkning

⁵ Wjik, *Bamse och hans värld*, 1989, s. 10

⁶ Wjik, *Bamse och hans värld*, 1989, s. 11

⁷ Wjik, *Bamse och hans värld*, 1989, s. 15

⁸ Wjik, *Bamse och hans värld*, 1989, s. 11

kombination av Andréasson och efterföljare.) Uppsatsen söker även svara på om de gästade seriefigurer som då och då dyker upp i tidningen delar *Bamses* värderingar.⁹ Nilsson utgår från att tidningen *Bamse* har en medveten politisk agenda och att de värderingar som det ges uttryck för inte är allmänt accepterade trevliga värderingar utifrån någon form av ”allmän kristen etisk grund eller ett löst hållet kategoriskt imperativ”.¹⁰

I sin undersökning väljer Nilsson att betrakta karaktärerna i såsom autonomt agerande individer. Han ser alltså *Bamse* och hans vänner som varelser som inte enbart är direkta uttryck för författaren/redaktionens egna åsikter. Han menar bl.a. på att figurerna måste följa ett handlingsmönster och att de därav inte alltid konstant kan uppträda som författaren/redaktionens alter ego. Huruvida en sådan diskussion är relevant i sig ställer jag mig frågande till. Oavsett om *Bamse* är författaren/redaktionens åsikter direkt inkarnerade i ett alter ego eller om *Bamse* rör sig i en värld som uttrycker dessa åsikter som helhet är mindre intressant – i.a.f. för min problemformulering. Det relevanta är vad läsaren förväntas ta till sig.¹¹

I sin text operationaliserar Nilsson begrepp som rättvisa, rättigheter och jämlikhet utifrån olika politiska filosofers utgångspunkter. Även mänskliga rättigheter, frihet, demokrati och civil olydnad diskuteras för att *Bamses* värderingar skall kunna analyseras senare i uppsatsen.¹² Vidare beskriver Nilsson karaktärerna som rör sig i *Bamses* värld. Bland dessa kan poängteras hans beskrivning av Krösus Sork såsom ”elak och klipsk”.¹³ Han konstaterar även att Krösus kanske bör ses som kapitalismen inkarnerad – ”ett fenomen snarare än figur” – något som han fått stöd för vid intervjuer av bl.a. personer som arbetat på *Bamses* redaktion.¹⁴ Nilsson, möjligen i samklang med egna politiska värderingar som moderat¹⁵, påpekar dock vidare att Krösus kanske snarare bör ses som en gangster än en kapitalistisk storföretagare.¹⁶ Här kan man välja att hålla med Nilsson eller ej, men om man ska försöka se objektivt på vad Rune Andréasson sökte skapa med karaktären Krösus Sork är det nog rimligt att föreställa sig att den politiskt röde Andréasson skulle beskriva honom som en kapitalist som likt många andra kapitalister nyttjar en gangsters metoder för att tjäna så mycket som möjligt. Jag vill alltså tillstå att det är rimligt att tro att Krösus är kapitalismen reinkarnerad – enligt Andréassons syn på kapitalismen.

Nilsson söker i sin uppsats påvisa att *Bamse* förordar en distributiv rättvisesyn genom att förelägga ett antal exempel. Den syn som påvisas är i Nilssons ögon marxistisk då man inte bara omfördelar resurser utan också gör det i åtanke av att ge alla individer efter deras behov. Nilsson nämner inte här rakt ut att vissa individer bidrar med mer – efter deras förmåga – men det står att läsa mellan raderna. Främst anar läsaren detta i exemplet där *Bamse* tillstår att ”alla säkert

⁹ Nilsson, *Bamse*, 1998, s. 1

¹⁰ Nilsson, *Bamse*, 1998, s. 2

¹¹ Nilsson, *Bamse*, 1998, s. 3-4

¹² Nilsson, *Bamse*, 1998, s. 5-6

¹³ Nilsson, *Bamse*, 1998, s. 8

¹⁴ Nilsson, *Bamse*, 1998, s. 8

¹⁵ DN, 120201

¹⁶ Nilsson, *Bamse*, 1998, s. 8

gjorde sitt bästa och att det är det som räknas".¹⁷ Vidare diskuterar Nilsson, och exemplifierar, *Bamses* rättvisepatos och hans tydliga värderingar mot rasism och mobbing. Även jämställdhet mellan man och kvinna är enligt Nilsson något som *Bamse* tydligt förespråkar.¹⁸ Utifrån de exempel som presenteras och andra diskuterar Nilsson *Bamses* förhållningssätt till begreppen äganderätt, civil olydnad och demokrati. Äganderätten har han redan tidigare konstaterat att *Bamse* ser utifrån ett marxistiskt perspektiv. Denna diskussion fördjupas och oförenligheten mellan kapitalägarnas och arbetarnas intressen tydliggörs.¹⁹ Vidare konstateras att civil olydnad är ett legitimt medel i *Bamses* värld om lagarna i samhället inte svarar mot vad folket godkänner. Ideal för demokratin i sig som avspeglas i *Bamse* är direkt kommunikation och direkt deltagande i beslutsprocesser menar Nilsson.²⁰

Nilsson menar att *Bamses* värld tenderar att balansera mellan att vara mycket lik verkligheten och att vara en fantasins värld. Ibland leder författaren oss in i att se en viss realistisk anknytning genom t.ex. namn på platser.²¹ Detta blir tydligt när *Bamse* refererar till politiska händelser som engagerar författaren. Nilsson exemplifierar med att *Bamse* rekommenderar litteratur av författare som försvarar Castros Kuba och att Andréasson genom allegorier till Vietnamkriget i *Bamse* tar ställning för FNL.²²

Efter att ha konstaterat att *Bamses* gästserier, Lille Rickard och hans katt och Habibou, har ett budskap som ligger i samklang med *Bamses*²³ konstaterar Nilsson att hans uppsats slår fast att *Bamse* är "en varm förespråkare av mänskliga rättigheter och en engagerad antirasist" samt slår fast hans värderingar enligt min presentation ovan.²⁴ Nilssons utredning ger ett gediget intryck även om jag stundtals kan läsa ut hans bakomliggande personliga politiska uppfattning ur hans retorik. Själv förväntar jag mig inte att finna resultat som inte ligger någorlunda i samklang med Nilssons för *Bamse* - perioden under Rune Andréassons styre då jag är medveten om Andréassons starka politiska engagemang. Desto mer intressant bli att se kontrasterna mellan denna tid och de senaste tio åren.

¹⁷ Nilsson, *Bamse*, 1998, s. 10

¹⁸ Nilsson, *Bamse*, 1998, s. 11-12

¹⁹ Nilsson, *Bamse*, 1998, s. 12-13

²⁰ Nilsson, *Bamse*, 1998, s. 15

²¹ Nilsson, *Bamse*, 1998, s. 8

²² Nilsson, *Bamse*, 1998, s. 17

²³ Nilsson, *Bamse*, 1998, s. 19-20

²⁴ Nilsson, *Bamse*, 1998, s. 21

4. Metod och materialdiskussion

4.1. Existerande material

Materialet som funnits att tillgå har primärt varit serietidningen *Bamse* vilken givits ut sedan 1973. Här har jag haft tillgång till alla de nummer jag sökt arbeta med, 12 per år 1980-1990 och 18 per år 2002-2012. Vidare har jag studerat och kommenterat de två tidigare uppsatser som stått att finna som behandlar *Bamses* politiska & moraliska budskap. Till detta har fogats litteratur för att definiera politiska ismer samt litteratur i uppsatsmetodik. Även visst kringmaterial har nyttjats.

4.1.1. Litteraturen

För att kunna placera *Bamse* politiskt krävs en god uppfattning om vilka politiska ideologier tidningen skulle kunna spegla – helt enkelt vilka politiska ideologier som finns att tillgå. Här har jag givetvis tvingats till ett visst urval eftersom min uppsats inte har som primärt syfte att presentera politiska ideologier. Dessutom är det mindre relevant exakt vilken nyans av en politisk ideologi tidningen avspeglar för min frågeställning. Mer relevant är om den avspeglar någon och i sådant fall vilket paraply av ideologier denna faller under. Därför har jag valt att titta på de bredare områdena socialism, konservatism, liberalism och ekologism. Dessa kommer att presenteras utifrån två verk som nyttjas vid flertalet högskolor/universitet för just detta, Reidar Larssons *Politiska ideologier i vår tid* och Sven-Eric Liedmans *Från Platon till kommunismens fall*.

Som handledning i metodfrågor har Bergstöm & Boréus *Textens mening och makt* och Evert Vedungs *Det rationella politiska samtalet* och *Innehållslig och funktionell idéanalys* utnyttjats.

4.1.2. Förstahandskällorna, *Bamse*

Förstahandskällmaterialet som finns att tillgå är något spretigt om man väljer att se till allt som getts ut i *Bamses* olika ägares regi. Därför krävdes redan initialt att jag gick in och skar i materialet. Att kommentera eventuella ideologiska budskap i produkter såsom bäddset, handdukar och mössor kändes ganska irrelevant i förhållande till övrigt tillgängligt material. Efter en översyn av de filmer som getts ut kom jag fram till att dessa harmonierade ideologiskt med min bild av serietidningen. Därför kunde även dessa strykas utan problem för att ytterligare göra materialet mer hanterbart, givetvis med brasklappen att om min bild av serietidningen inte var korrekt fanns en risk att jag fick återkomma till filmerna i ett senare skede av min undersökning. Litterärt kringmaterial såsom serieböcker uteslöts också då till stor del bygger på de serier som redan publicerats i serietidningarna. Tidningen i sig är *Bamses* huvudlänk och därför har jag valt att

koncentrera mig på denna. Det är här ägaren har haft möjlighet att nå flest barn, och nå dem flera gånger under en längre tid. En film ser man trots allt inte en gång i månaden under de år man är mottagare för *Bamse*s ägares värdeyttringar. Materialet från serietidningen begränsades även något för att göra undersökningen praktiskt genomförbar. Därav har jag valt att arbeta med tio årgångar från Rune Andréassons tid, 1980-1990, och de senaste tio årgångarna från Egmonts tid, 2002-2012. Dessa har alla varit föremål för en kvalitativ undersökning. Från dessa nummer har enskilda signifikanta fall valts ut för djupare studie. Då Bamse gavs ut med 18 nummer per år 2002-2012 istället för 12 nummer per år som på 1980-talet är materialet från denna jämförelseperiod större. Jag har valt att även titta på de repriserna som förekommer då dessa, även om de inte skrivits under den aktuella tidsperioden, måste ha godkänts av varande ägare för återpublicering.

4.2. Metodik

Metoden för arbetet har av förklararliga skäl varit en text/bildanalys. Eftersom materialet har varit mycket stort har ett urval av serier gjorts för djupare studier. Detta urval har baserats på huruvida serien efter en genomläsning ger intryck av att ha en politiskt/moraliskt budskap. Då budskap i *Bamse* måste vara tydliga eftersom läsarna är barn och formatet är serie är det lätt att identifiera vilka serier som blir mer intressanta att studera än andra. Metodiken för urval av signifikanta avsnitt hade tvingats bli mer komplicerad och tidskrävande om jag hade arbetat med mer svårtolkade och längre texter för barn med underliggande politiska/moraliska budskap.²⁵ Då budskapet oftast är lättast att utrona från en helhet av en serie snarare än som en indikation av vissa specifika ord kändes en kvalitativ studie rimligare än en kvantitativ och detta styrde mitt initiala metodval. Detta till trots ges en kvantitativ indikation av att jag genom arbetet med den kvalitativa analysen fått en tydlig uppfattning av frekvensen av tydliga politiska & moraliska värdeuttalanden i *Bamse* på 1980-talet respektive 2002-2012. Metodiken som styrte undersökningen har alltså varit alltså en text- och bildanalys vilken studerat det narrativ som framförs i *Bamse* utifrån ett idéanalytiskt tankemönster.²⁶ Ansatsen är hermeneutisk då jag söker belysa en helhetsbild av vad ägaren till *Bamse* söker förmedla till sina läsare genom att pussla ihop flera serier med samma eller olika budskap. Detta kan göras utifrån grundantagandet att det faktiskt finns en agenda bakom *Bamse* som helhet. Finns inte detta bildar delarna inte bilda ett tydligt mönster.

²⁵ Jmf. t.ex. Tove Janssons böcker om Mumin

²⁶ Bergström & Boréus, *Textens mening och makt*, 2010, s. 149-178

5. Teoretiska perspektiv och begrepp

5.1. Val av teori och definition av politiska ideologier

Vid valet av teori att arbeta utifrån konstaterade jag, i samklang med Vedungs litteratur²⁷, att jag såg problemformuleringen som viktigare. Denna skulle få styra mina val av t.ex. källmaterial och metod snarare än någon statsvetenskaplig teori. Jag vill inte heller bära med mig några åsikter om hur forskning bör bedrivas genom val av ett specifikt perspektiv. Detta då dessa åsikter påverkats av andra statsvetenskapliga forskares politiska åsikter. Därför har fokus inte legat på att förhålla sig till teori i skapandet av denna text.

I min uppsats, och framförallt under tolkandet av mitt källmaterial ställs en mängd text och bild mot föreställningar om politiska ideologier. För att du som läsare skall vara på det klara med hur jag definierat dessa ideologier gör jag här en sammanfattning av mina definitioner av fyra politiska begrepp:

5.1.1. Socialism

Inom samlingsbegreppet socialism kommer jag att söka samla röda värderingar, främst marxism och reformsocialism. Spektrumet må vara brett men grundvärderingarna ligger nära varandra. Marxismen förespråkar i starka ordalag ett klasslöst samhälle. Alla medel, även revolution, är legitima för att åstadkomma denna förändring.²⁸ Reformsocialismen har samma mål men förespråkar reformpolitik och inte revolution.²⁹, ³⁰ Den förespråkar istället normalt parlamentarism med allmän rösträtt och fri partibildning.³¹ Man önskar alltså behålla en stark statsmakt men är tydlig med att den skall kontrolleras av folket, hela folket.³² Det klasslösa samhället är för socialisten fritt och jämlikt, främst ekonomiskt sett.³³ Marx såg en framtidsutopi med ett samhälle direkt styrt och förvaltad av medborgarna utan egentlig stat, en direktdemokrati.³⁴ Ekonomiskt kritiserar han kapitalismen och dess marknadsekonomi som människofientlig. Det kapitalistiska systemet må ha lett till ökat välstånd men ett ekonomiskt system bör fokusera på mängden arbete som lagts ned för att skapa en vara för att bestämma dess värde snarare än frågor om tillgång och efterfrågan, menar Marx.³⁵ ”Av var och en efter förmåga, åt var och en efter behov”³⁶ är en princip som kan sägas sammanfatta socialismens och marxismens utopi. En princip som f.ö. även

²⁷ Vedung, *Det rationella politiska samtalet*, 1977, s.31

²⁸ Larsson, *Politiska ideologier i vår tid*, 2007, s. 57

²⁹ Larsson, *Politiska ideologier i vår tid*, 2007, s. 83

³⁰ Liedman, *Från Platon till kommunismens fall*, 2002, s. 246

³¹ Larsson, *Politiska ideologier i vår tid*, 2007, s. 87

³² Larsson, *Politiska ideologier i vår tid*, 2007, s. 92

³³ Liedman, *Från Platon till kommunismens fall*, 2002, s. 203

³⁴ Larsson, *Politiska ideologier i vår tid*, 2007, s. 58, 62

³⁵ Larsson, *Politiska ideologier i vår tid*, 2007, s. 63

³⁶ Marxists, 120102

återfinnes i andra filosofiska/religiösa/politiska skrifter, t.ex. Bibeln. (Givetvis ej ordagrant.)³⁷ Hur detta skall realiseras är man däremot oense om.

5.1.2. Konservatism

Konservatismen kan betraktas som en ideologi eller som ett motstånd mot de nya ideologierna. Den förespråkar att samhället bör förändras steg för steg, alltså långsamt, i samklang med nationens historia och politiska tradition.³⁸ Ideologin började konkretiseras i.o.m. andra ideologiers framväxt och kom att försvara samhället som det var från förr med t.ex. auktoritärt styre och stånds/klasssamhälle.³⁹ Genom olika utveckling i Tyskland och Storbritannien kom konservatismen att utvecklas i olika riktningar under 1900-talet. Fortfarande gäller dock principerna om långsam förändring i samklang. Den konservative ser det som fått bestå genom historien som det värdefulla eftersom detta visat sig starkt över en lång period med flera utmaningar. Gemensamt för konservativa riktningar är att man ser ett stort livsvärde i, om inte större, andra områden än politiken. Här kan t.ex. nämnas patriotism, jordbruk, skapande verksamhet etc.⁴⁰ Konservativa bejaktar idag politisk och juridisk jämlikhet men man vidhåller synen på att vi människor faktiskt är olika i väldigt många aspekter. Detta är något vi bör acceptera istället för att aktivt motverka genom t.ex. fördelningspolitik.⁴¹ Konservativ ideologi betonar starkt vikten av lag och ordning⁴² samt nationen som samlande, oberoende samhällsenhet. Familjen är inom nationen viktig och kärnfamiljen ses som bärande av attityder, normer samt ansvarar för uppfostran och utbildning av de unga medborgarna.⁴³

5.1.3. Liberalism

Liberalismen tar sin utgångspunkt i upplysningstidens Europa och dess tankar om personliga rättigheter till liv, frihet, egendom samt motstånd mot förtryck. Ideologin förespråkar ett folkstyre där endast ett styre som legitimeras av folket är legitimt.⁴⁴ Efter att till en början förespråkade rösträtt för enbart de som ansågs ha ”politiska kvalifikationer”⁴⁵ har liberalismen sedan andra halvan av 1800-talet förespråkade allmän rösträtt. Denna tanke om vikten av allmän rösträtt har följts av en tanke om ett behov av folkbildning. Under 1900-talet utvecklades främst två inriktningar av liberalismen, socialliberalism och nyliberalism, vilka främst skiljer sig i synen på det sociala skydds nätet. Nyliberalismen förespråkar en liten eller

³⁷ Bibeln, 1992, Apg. 2:45-46

³⁸ Liedman, *Från Platon till kommunismens fall*, 2002, s. 149

³⁹ Larsson, *Politiska ideologier i vår tid*, 2007, s. 41

⁴⁰ Larsson, *Politiska ideologier i vår tid*, 2007, s. 45-46

⁴¹ Larsson, *Politiska ideologier i vår tid*, 2007, s. 46

⁴² Liedman, *Från Platon till kommunismens fall*, 2002, s. 282

⁴³ Larsson, *Politiska ideologier i vår tid*, 2007, s. 48

⁴⁴ Larsson, *Politiska ideologier i vår tid*, 2007, s. 27

⁴⁵ Larsson, *Politiska ideologier i vår tid*, 2007, s. 27

minimalistisk stat⁴⁶ medan socialliberalismen vill ha i.a.f. ett visst skydds nät motiverat utifrån ett t.ex. rawlskt tankemönster.^{47, 48} Liberalismen utgår från en grundvärdering där man tänker sig att varje individ söker maximera sin nytta/lycka materiellt så väl som immateriellt. Detta tänker man sig är i sin ordning så länge individens eftersträvanden inte skadar någon annan individs nytta/lycka. Politikens roll blir att värja mellan olika individers/gruppers intressen och jämka. I praktiken leder detta till att man söker ge största möjliga frihet varje individ. Liberalismens människosyn karakteriseras av tron på individen och dess kompetens att rationellt delta i t.ex. politiken. Även jämlikhet, givetvis utan likformande, är viktigt för i liberala värderingar.⁴⁹

5.1.4. Ekologism

Ekologismen är en benämning för de politiska idéer som följde med den miljörelse som växte fram under 1970-talet. Förespråkarna menar att man tillför en ny dimension till politiken och att man därigenom bör placeras utanför den vanliga vänster-högerskalan. Man fokuserar på idéer som decentralisering och ekologisk hållbarhet. Solidaritetsbegreppet kommer i denna ideologi alltså att omfatta inte bara människor utan även miljön. Utifrån ekologisk hållbarhet som viktigaste värde argumenterar man för decentraliserad demokrati i mindre enheter.⁵⁰ Man förespråkar representativ demokrati men med många beslutande folkomröstningar. Vidare ser man ett behov av att medborgarna skall kunna avsätta valda politiker under mandatperioder om de inte följer folkets vilja.^{51, 52} Detta har gjort att man främst närmat sig den tidigare rödsvarta vänstern politiskt.

Man delar även till stor del syn på hur man skall gå till väga för att få igenom sin politik med denna grupp – t.ex. bojkotter och ockupationer av företag. Dock är man tydlig med att poängtera att man arbetar efter icke-våldsprinciper. Arne Naess, norsk ekosofisk filosof, som formulerat mycket av ekologismens tankar och värderingar studerade Gandhis metoder och kom fram till att direkta aktioner är framgångsrikast i längden om man väljer att avstå våldsanvändning.⁵³

⁴⁶ Liedman, *Från Platon till kommunismens fall*, 2002, s. 293

⁴⁷ Larsson, *Politiska ideologier i vår tid*, 2007, s. 28-29, 31

⁴⁸ Liedman, *Från Platon till kommunismens fall*, 2002, s. 277, 288-291

⁴⁹ Larsson, *Politiska ideologier i vår tid*, 2007, s. 32

⁵⁰ Larsson, *Politiska ideologier i vår tid*, 2007, s. 149-150

⁵¹ Larsson, *Politiska ideologier i vår tid*, 2007, s. 153

⁵² Liedman, *Från Platon till kommunismens fall*, 2002, s. 302-304

⁵³ Larsson, *Politiska ideologier i vår tid*, 2007, s. 153

6. Undersökning

6.1. 1980-1990, under Rune Andréasson

6.1.1. Tydlig, enkel moral och tydliga förhållningsregler.

Under 1980-talet återkommer Andréasson ständigt till att ge tydliga förhållningsregler i praktiska göromål för barn (och vuxna läsare) genom att kontinuerligt framlägga vikten av att t.ex. bära cykelhjälm⁵⁴, flytväst⁵⁵ och bilbälte⁵⁶. Vidare bör man borsta tänderna⁵⁷ men givetvis inte skräpa ned/kasta glas i naturen⁵⁸ eller prova narkotika⁵⁹. Andréasson axlar alltså rollen som uppfostrande författare. Detta görs dock inte främst genom direkta pekpinningar utan genom en pedagogisk litteratur som ser barnet som en (eller en blivande) ansvarsfull individ i samhället. Även praktiska kunskaper som kan rädda liv lärs ut via tidningen. Ett vanligt exempel på detta är hur man räddar någon ur en vak.⁶⁰ Vid flertalet tillfällen vidareutbildar även Bamses barn vad de fått lära sig i tidningen vilket signalerar Andréassons intentioner med sina texter/bilder.

Tydligheten mot läsarna i de moraliska ställningstagandena är mycket stark när Andréasson tar upp ämnena mobbing och rasism. Genom hela decenniet återkommer han till dessa. I serien *Kalle Svartskalle* förklarar han tydligt för läsarna hur rasism grundas i okunskap och att det är moraliskt fel.⁶¹ I samband med serien diskuteras även mobbing i *Bamses skola*.⁶² Samma serie gavs senare ut i särtryck av Statens Invandrarverk till landets skolor då den kompletterades med frågor barnen skulle diskutera.⁶³ En annan klassisk serie är den om Pelle-Prick, hackkyycklingen. Även här tar *Bamse* tydligt ställning mot mobbing⁶⁴ vilket han också gjorde genom kampanjen *Rör inte min kompis* som gavs plats i tidningen⁶⁵. I flertalet serier visar Andréasson sin positiva inställning till invandring, t.ex. *Bamse och invandrare-kurrarna*.⁶⁶ Samma åsikter luftar han på brevsidan i februari 1988 då han (utan att skriva ut kommunens namn) angriper Sjöbo kommun för att man vägrar ta emot flyktingar.⁶⁷

⁵⁴ 1986:8, 16-20

⁵⁵ 1987: 7, 23-28

⁵⁶ 1983:7, 18-23

⁵⁷ 1982:6, brevsidan

⁵⁸ 1986:12, 45

⁵⁹ 1988:10, 3-16

⁶⁰ 1980:1, 32

⁶¹ 1980:7, 23-31, 1980:8, 1-9

⁶² 1980:8, 10-11

⁶³ Andréasson, *Kalle Svartskalle*, 1988, s. 3-22

⁶⁴ 1982:9, 18-22 (repris 1974)

⁶⁵ 1987:5, baksida

⁶⁶ 1989:7, 28-32 (repris från 1982)

⁶⁷ 1988:2, brevsidan

6.1.2. Rättvisa och jämlikhet

Att rättvisa är en viktig dygd för Andréasson märks tydligt i hans *Bamse*-serier under 1980-talet. Tydligast är hans syn på distributiv rättvisa vilken han ofta återkommer till. Vanligast återkommande är de lekfulla tävlingar som Bamse och hans vänner anordnar som i princip alltid avslutas med att alla får samma pris.⁶⁸,⁶⁹ I en av tävlingarna, där Lille Skutt tävlar i löpning mot Rekord-Ronny, har rättvisan gått så långt att prispallen är arrangerad så att alla medaljörerna står lika högt.⁷⁰

Rättvisepatosen blir även tydligt i Andréassons syn på jämställdhet. Även här är exemplen på Andréassons syn flera. I *Bamses lediga dag* byter Bamse och hans fru Brummelisa arbetsuppgifter en dag. Efter den dagen konstaterar Bamse att en dag i hemmet inte alls var en ledig dag och därefter delar de på de olika arbetsuppgifterna. Bamse konstaterar att ”man måste ju försöka vara lite **rättvis!**”⁷¹ Samma mönster, delad vårdnad om barn, återkommer i *Olika sorters barnrövare* där vi får veta att även Lille Skutt och Nina Kanin delar lika.⁷² Könsroller diskuteras även genom att tidningen presenterar exempel på ett flertal starka kvinnor, t.ex. Brummelisa, Nalle-Maja och Sjörovar-Jenny, samt mindre traditionella mansroller vilka främst representeras av Bamses och Brummelisas son, Brum. Brums främsta intresse är konst och han leker även med dockor. Han har dessutom ofta nära till gråten och försvaras på dagis av sin syster.⁷³ Brum är även den av Bamses trillingar som tröstar sina vänner och påtalar att även killar gråter.⁷⁴ I avsnittet om den *Insnöade dalen*, notera namnet på dalen, möter vi Tomte-Sara som inte får dela ut julklappar för de manliga nissarna. I avsnittet gör Andréasson klart att tomteflickor delar ut julklappar minst lika bra som pojkar. Seriens slutkläm är också tydlig, Andréasson insinuerar att utvecklingen mot jämställdhet inte bör avstanna genom att låta Tomte-Sara få slutrepliken ”Varför skulle det sluta?” om densamma.⁷⁵

Andréasson adresserar även löneskillnader i en serie som börjar med att man diskuterar semesterplaner i *Bamse*-gänget. Då Brummelisa och Nina Kanin inte kan åka med för att de tjänar för lite konstaterar Bamse, Lille skutt och Skalman att detta är orättvist och de agerar dessutom goda föredömen för läsarna genom att välja att inte åka på grabbsemester själva.⁷⁶ Andréasson drar sig inte heller för att påpeka att jämställdhetssträvan faktiskt gäller på två håll. I *En olycka kommer sällan ensam* ifrågasätter han att tjejer per automatik är bättre på att ta hand om (och i förlängningen har större rättigheter till vårdnad om) barn än killar. Här visar sig sig Brum ha mycket bättre handlag med blöjbyten än Nalle-Maja.⁷⁷

⁶⁸ 1987:1, 8

⁶⁹ 1988:3, 28-36

⁷⁰ 1980:4, 15-20

⁷¹ 1984:8, 3-12

⁷² 1986:7, 3-16

⁷³ 1984:10, 20-28

⁷⁴ 1986:10, 20-23

⁷⁵ 1985:12, 3-13

⁷⁶ 1981:6, 20-32

⁷⁷ 1986:3, 28-36

6.1.3. Ekonomisk rättvisa och ideologi

Väljer man att se till det budskap som *Bamse* förmedlar kring rättvisa ur ett tydligare ekonomiskt perspektiv blir det tydligt att det är viktigt att alla får vad de behöver ekonomiskt. Ola Grävling och Mickelina Räv väljer att dela på lönen för att båda skall få lärlingstjänst i Bröderna Bävrens leksaksfabrik.⁷⁸ I ett större perspektiv diskuteras skatt (och försäkringar) i *Bamses skola*. Här visar Skalman på förtjänsterna med skatter och *Bamse* avslutar med att konstatera ”Att betala skatt är ett sätt att hjälpas åt!”.⁷⁹ I *Bamses skola* om Kina berättas om hur kineserna sedan befrielsen från ”krigsherrar, affärsmän och utlänningar” (och deras monetära system) 1945 har man delat maten rättvist.⁸⁰ När Andréasson skriver detta uppfattas Kina utåt som en kommunistisk (vidareutveckling av marxistisk) stat som precis börjat öppna sig mot omvärlden⁸¹, vilket tydligt indikerar vilken ideologi som representerar Andréassons syn på ekonomisk rättvisa.

I tidningen blir det under 80-talet tydligt att Andréasson har en marxistisk syn på värdet av att arbeta och styra sitt eget arbete. Flera gånger tillverkar Skalman uppfinningar som tillåter vänner till *Bamse* att sluta arbeta.^{82, 83} Kontentan i dessa serier blir att arbete i sig har ett egenvärde då vännerna saknar sitt arbete efter ett tag utan det. I en serie börjar Brummelisa arbeta som sömmerska för Krösus Sork. Här demonstreras hur kapitalisten Krösus tydligt negligerar sömmerskornas sakkunskap om hur man bör sy kläder till förmån för sin egen profit. Serien avslutas med att Brummelisa tillstår att det inte är bra att sådana som Krösus bestämmer i världen.⁸⁴ Äganderätt diskuteras även i förhållande till civil olydnad i *Bamse*-tidningen. I några avsnitt framgår det att *Bamse* förespråkar att man beslagtar ägodelar i rättvisans/barmhärtighetens namn. T.ex. beslagtas elefanten Lill-Jumbo från en cirkus⁸⁵, Dalen (allmänningen) där *Bamses* vänner leker och umgås försvaras mot exploatering⁸⁶ och utfiskning stoppas⁸⁷.

6.1.4. Demokrati, politisk metodik, samhällskritik och miljö

Den civila olydnad som praktiseras bär några tydliga drag - icke-våld, organisering, samhällskritik och försvar av samhällets/jordens utsatta. I en ytterligare serie där Krösus Sork söker exploatera Dalen organiserar sig vännerna utan Bamse, som är bortrest, och försvarar Dalen. Visst våld förekommer, så icke-våld kanske är fel begrepp, men våldet är aldrig dödligt. Det är dessutom tydligt att det begränsas så mycket det är möjligt. Gamla farmor skjuter golfbollar på

⁷⁸ 1988:4, 21-25

⁷⁹ 1983:10,13, (även repris 1988:7, 13)

⁸⁰ 1983:4, 18-19

⁸¹ Regeringen, 120102

⁸² 1982:11, 3-8

⁸³ 1985: 9, 3-13

⁸⁴ 1984: 9, 22-26

⁸⁵ 1982: 6, 23-32

⁸⁶ 1982: 11, 20-34

⁸⁷ 1986:6, 23-24

Krösus folk tills de väljer att nyttja skyddshjälm, först då tar hon fram crocketkloten.⁸⁸ Demonstrativt i denna serie för Andréassons politiska inriktning är att det är en golfbana, alltså ett kapitalismens monument för rika män, som skall ersätta ängen. *Bamses* positiva inställning till pacifism demonstreras även i *Bamse och de tre svärden* där Bamse väljer bort tre svärd och hjälper en fiende och därigenom klarar sig igenom äventyret. Demonstrativt kallas svärden rättvisans, modets och sanningens svärd. Om detta har Skalman följande att säga: ”Du klarade det för att du visste att rättvisan, sanningen och modet är sina egna svärd.”⁸⁹ Vidare konstateras i *Bamse och Mini-Nallarna* att de flesta generaler borde odla bär.⁹⁰ Andréasson kritiserar alltså inte bara våld utan även militär organisation.

Samhällskritiken och solidariteten med de svaga kan exemplifieras i det faktum att Bamse när han vikarierar som polis släpper fru Räv som rånat en butik för att hon inte har råd med en födelsedagspresent till sin dotter. Bamse åker i fängelse för tilltaget men bryter sig ut.⁹¹,⁹² Solidariteten med de utsatta blir alltså viktigare än millimeterrättvisan. Andréassons sympatier med en Robin Hood-politik där man tar från de rika och ger till de fattiga visar sig även i det äventyr där Bamse möter Robin Hood och samarbetar med honom. Här konstaterar han även att ”ja, fattiga folk måste alltid slåss mot dom rika för att få lite rättvisa.”⁹³ Andréassons syn på revolution mellan samhällskikt är alltså positiv. Samma revolutionsromantik visar sig t.ex. när många små ekorrar är starka och besegrar/skrämmer bort den stora vargen.⁹⁴ Solidariteten begränsar sig inte till utsatta människor utan Bamse och hans vänner agerar i ett flertal äventyr för att rädda utrotningshotade djur. Ett av dem med tydligast politiska samtidsreferenser är när Andréasson låter Krösus Sork, Fjord-Sork och Nippo Sork jaga valar. Notera här namnen och deras referenser till de två valjagande länderna Norge och Japan. I äventyret visar det sig att valjakten som utförts lagligt skett p.g.a. en komplott som de tre sorkarna tillsammans iscensatt. Bamses och hans vänner avslöjar dock komplotten och avsnittet avslutas med att Skalman undervisar om valar och att Andréasson presenterar organisationerna WWF och Greenpeace med pg-nummer! Även här väljer alltså Andréasson att referera till civil olydnad som något positivt som man t.o.m. bör skänka pengar till (Greenpeace).⁹⁵

Den demokratisyn som jag uttolkar ur *Bamse* under 1980-talet är deltagardemokratisk. Att demokrati är att föredra framför diktatur är så genomgående att det inte ens behöver exemplifieras. Alla diktaturer är onda i *Bamse*. Enligt exemplet som tidigare diskuterades, Brummelisa som sömmerska i Krösus fabrik⁹⁶, visar Andréasson att han önskar att beslut skall tas lokalt av de som deltar i processen beslutet påverkar. Riktigt tydligt blir också

⁸⁸ 1989:6, 40-50

⁸⁹ 1984:2, 3-20

⁹⁰ 1981:4, 37-48

⁹¹ 1987:9, 23-34

⁹² Även denna serie alltså tydligt exempel på förespråkandet av civil olydnad när lagen går emot moralen.

⁹³ 1987:6, 44-50, 1987:7, 3-22

⁹⁴ 1984: 8, 14-19

⁹⁵ Greenpeace, 120102

⁹⁶ 1984: 9, 22-26

ställningstagandet för deltagardemokrati i *Ska Bamse och hans vänner bli rika?* där Skalman samlar vännerna för att diskutera ett förslag som påverkar dem alla. Utifrån diskussionen beslutar man gemensamt genom omröstning.⁹⁷

I sina texter predikar Andréasson en tydlig socialrealism. Det görs tydligt att individer är som de är till stor del p.g.a. sin uppväxt. Det tydligaste exemplet för detta är nog följetången om Vargens uppväxt, som är den enskilt längsta serien under hela decenniet – vilket säger lite om dess ställning hos författaren. I fyra tidningar får vi veta varför Vargen var världsmästare i elakhet (och ibland återfaller dit) innan Bamse och hans vänner tog sig an honom.⁹⁸ Även Krösus sork fick en jobbig uppväxt i skuggan av sin bror och har därför blivit den kapitalist han är vilken inte skyr några medel föra att lyckas.⁹⁹ Andra exempel på karaktärer ur socialgrupp tre som därav agerar otrevligt ibland är barnen Burre och Vicki. Andréasson är även i dessa karaktärer tydlig med att visa att om man betar sig trevligt mot dem kan de förändras till det bättre. Födsel i socialgrupp tre garanterar alltså inte att man fastnar där resten av livet. Det är bara Krösus som aldrig är snäll – vilket kan förstås utifrån synsättet att hans karaktär snarare personifierar kapitalismen än är en individ.

6.1.5. Sammanfattning av 1980-talet

Det marxistiska/socialistiska politiska ställningstagandet i serietidningen visar sig tydligast, upplever jag, genom vilka böcker som står i Skalmans bokhylla under 1980-talet, t.ex. texter av Mao Tse Tung och Karl Marx¹⁰⁰, samt genom författarens tydligt positiva inställning till FNL-gerillan i Vietnam. Denna demonstreras t.ex. i äventyret *Bamse och lemonadkällan* där tydliga referenser till konflikten finns. En mus i trekantig ”kineshatt” ber om hjälp att driva ut inkräktare, vilka uppenbart är imperialister, från hans land.¹⁰¹

Denna undersökning har presenterat några exempel ur materialet från 1980-talet. Sanningen är att det finns många, nej ohyggligt många, fler. Jag har tvingats välja bort flera äventyr av utrymmesskäl. Detta säger något i sig om tidningens inriktning under denna tidsperiod att jag inte kan redogöra för alla intressanta fall för att de helt enkelt är för många.

Utifrån denna utredning finner jag det rimligt att se *Bamses* 1980-tal som ett uttryck för hur man genom en serietidning kan föra ut sina politiska/moraliska åsikter. Bamse och hans vänner ger, upplever jag, tydligt uttryck för en marxistisk ideologisk uppfattning hos författaren. Denna marxism kompletteras med ett tydligt grönt inslag i den politiska profilen och moraliska riktlinjer för barn kring områden som mobbing och rasism. Även en del uppfostrande riktlinjer ges, men dessa måste ses som utanför det politiska fältet. Både moderater och vänsterpartister vill säkerligen att deras barn bär hjälm när de cyklar och att de borstar tänderna efter att de ätit godis.

⁹⁷ 1985: 9, 3-11

⁹⁸ 1988:4, 27-33, 1988:5, 19-33, 1988:6, 41-49, 1988:7, 33-38

⁹⁹ 1985: 10

¹⁰⁰ 1985:4, 35-50 (repris från 1975)

¹⁰¹ 1987:4

6.2. 2002-2012, under Egmont

6.2.1. Tydlig, enkel moral och tydliga förhållningsregler

Under denna rubrik har *Bamse* kvar samma tydlighet som under 80-talet. Man ska fortfarande bära cykel/ridhjälm¹⁰², nyttja bilbältet¹⁰³ och närma sig en vak försiktigt när man ska rädda någon¹⁰⁴. Under dessa tio år passar man även på att slå ett slag för badvett¹⁰⁵, hur man ska göra om man går vilse¹⁰⁶ och hur man ska handskas med raketer¹⁰⁷. Nu blir även *Bamses skola* som ett enskilt faktablad vanligare inom denna del av tidningen. Faktabladet i sig är lekfullare skrivet/tecknat än förr men är fortfarande ett faktablad. Som tidigare år är ett genomgående tema både i serierna där de vuxna deltar och serierna om barnens skolklass att alla ska få vara med när man gör något.¹⁰⁸ Markeringarna mot mobbing är fortsatt starka. Det finns ett flertal exempel på serier där tidningen gör klart vad som är rätt och fel i denna fråga, en del är repriserna från Andréassons tid¹⁰⁹, men flera serier är nya, exempelvis den om den stammande Malte¹¹⁰ eller den om Fule Fritte som ingen vill dansa med på skoldansen¹¹¹. Den senare följs upp både med *Bamses skola* och en ytterligare serie riktad direkt mot mobbing där Skalman undervisar skolbarnen.¹¹² Dock kan man ana en något ändrat tonläge i beskrivningen av barnens interaktion kring leken. När man ska spela fotboll i skolan väljer man numera lag istället för att lotta lag som på 80-talet.¹¹³

Bamse har idag samma tydliga och positiva syn på invandring som förr. I *En riktig julafton* möter vi en familj ekorrar på genomresa som bjuds in att fira jul, värma sig och äta när de blivit överraskade av en storm. Modern i familjen har hört talas om jul men inte barnen. Det är lätt att dra paralleller till icke-kristna flyktingar/invandrare i Sverige om man vill det.¹¹⁴ Ännu tydligare blir man när man i samband med valet 2010 publicerar serien *Bamse och folket från Virdi-ön del I* vilken tydlig tar ställning emot rasism och för invandring.¹¹⁵ Detta görs i samband med det val i Sverige där vi för första gången (i.a.f. på mycket lång tid) får in ett invandringsfientligt/kritiskt (och av många ansett som rasistiskt) parti i riksdagen.

¹⁰² 2011:14, 21-33

¹⁰³ 2005:4, 19-24 (repris från 1983)

¹⁰⁴ 2002:4, 32-34

¹⁰⁵ 2006: 62-62 (+66)

¹⁰⁶ 2002, 2, 18-28 (+29)

¹⁰⁷ 2005:18, 20-23

¹⁰⁸ 2002:1, 25-34

¹⁰⁹ 2009:5, 23-27 (repris från 1974)

¹¹⁰ 2004:7, 17-28

¹¹¹ 2007:14, 3-8 (+9)

¹¹² 2007:14, 21-34

¹¹³ 2002:13, 21-32

¹¹⁴ 2005:17, 27-34

¹¹⁵ 2010:13, 20-34

6.2.2. Rättvisa och jämlikhet

De senaste tio åren har tidningen *Bamse* aktivt visat att man är för jämlikhet mellan könen och att man dessutom är normkritisk inom detta område. Man ger ut *Röd som en räv*¹¹⁶ (skriven av Andréasson) som förespråkar jämlikhet i lön och man väljer att reprisera *Bamses lediga dag*.¹¹⁷ Samma typ av retorik som på 80-talet förs när det gäller lekar m.m. – pojkar och flickor kan ha normöverskridande intressen. Pojkar kan t.ex. gilla att rida¹¹⁸ eller dansa¹¹⁹ och detta är helt i sin ordning. 2007 väljer man dock att gå ett steg längre genom att diskutera samlevnadsfrågor, först genom att visa att pojkar och flickor kan bo ihop som bara vänner¹²⁰ vilket iofs. är ganska okontroversiellt i seriens samtid. Lite senare samma år påbörjas den mer kontroversiella och tydligt markerande berättelsen om karaktärerna Happ och Lille Sixten, två manliga kaniner. Först flyttar de ihop¹²¹ och sedan 2010 adopterar de hittebarnet Suddan¹²². I samma serie görs även en försiktig poäng av att Happ och Lille Sixten är så normkritiska att de inte ens vet om Suddan är en flicka eller en pojke. De tre kaninerna syns sedan frekvent i tidningen i olika äventyr.

Den tidigare tydligt markerande seriegenren där *Bamse* och hans vänner tävlar är nu uppluckrad i sin moraliska inriktning. Ibland väljer man den gamla linjen med samma pris till alla som deltagare¹²³ – främst i repriser av gamla äventyr skrivna av Andréasson¹²⁴ – men ibland anar man som läsare en ny retorik. I *Bamsemästerskapen i friidrott* får bara de tre bästa i varje gren pris.¹²⁵ I *Ungarnas skidstafett* får alla samma pris men det påtalas att ”bara ett lag vann”.¹²⁶ Man har alltså inte gjort någon direkt omvälvning i sitt moraliska ställningstagande, men man är definitivt inte lika tydlig som förr.

6.2.3. Ekonomisk rättvisa och ideologi

Synen på distributiv ekonomisk rättvisa och politisk ideologi i *Bamse* är definitivt mindre tydlig idag än vad den var under 1980-talet. Värdebilden kan dessutom skilja sig mellan olika serier, kanske p.g.a. att tidningen har ett flertal författare nu. Den gamla marxistiska bilden vädras endas en gång 2002-2012 och då i en repriserad serie av Andréasson från just 1980-talet.¹²⁷ Det socialistiskt färgade patoset som förespråkar att man ska ta hand om de som råkat födas i socialgrupp

¹¹⁶ 2002:6, 19-23

¹¹⁷ 2003:16, 3-12 (repris från 1984), kommenterad i tidigare stycke

¹¹⁸ 2008:10/11, 23-35

¹¹⁹ 2011:14, 21-33

¹²⁰ 2007:5, 25-33

¹²¹ 2007:13, 3-9

¹²² 2010:10, 25-34

¹²³ 2002:9, 13-17

¹²⁴ 2007:7, 40-49 (repris från 1970-talet)

¹²⁵ 2005: 10/11, 46-66

¹²⁶ 2005:2, 21-27

¹²⁷ 2010:12, 14-24, (repris från 1985)

tre finns dock kvar. Bamses ungar ordnar t.ex. kalas åt Vicki vars föräldrar inte har råd att bjuda hela klassen.¹²⁸ Kommersialismen får även viss kritik i ett julnummer där man konstaterar att julklappar inte är det viktigaste under julen.¹²⁹ Dock finns serier som visar en lätt egocentrisk och materialistisk världsbild. Det är undantagsvis men i *Ola Grävlingens julklappar* handlar Ola till sig själv för att bli lyckligare.¹³⁰ En nyproducerad serie kan betraktas som direkt anti-kapitalistisk, *Bamse och Direktör Skojs tivoli*. Här utsätter kapitalisten barn för fara med sitt orenoverade pariserhjul för att själv maximera sin vinst.¹³¹ Annars utmärker sig *Bamse i paradisdalen* från 2003 som direkt motsätter och gör en karikatyr av den tidigare marxistiska ideologiska inriktningen. Bamse och hans vänner möter kapten Nemo som låst in sagoväsen i sin dal. Där har de vad de behöver, men inte mer. En sjojungfru konstaterar att man har sina basala behov men ”Vi saknar det vi hade förut. Vår frihet.”¹³² Oavsett hur mycket man vill tolka in i berättelser som denna är det tydligt att den politiska inriktningen förflyttat sig åt höger och att den idag bedöms som betydligt mindre viktig. Detta då den allt mer sällan berörs i serierna. Tydliga avsteg från tidigare tankemönster är annars att Skalman numera inte har några¹³³ (vänster-)politiska böcker i sin bokhylla längre¹³⁴ och att *Bamses skola* om Kina går i repris men denna gång är pro-vänster-retoriken borttagen.¹³⁵

6.2.4. Demokrati, politisk metodik, samhällskritik och miljö

Demokrati är fortfarande positivt i *Bamse* idag. Hur den skall utövas diskuteras inte genomgående. En reprisering av Andréassons *Ska Bamse och hans vänner bli rika* som förespråkar deltagardemokrati förekommer¹³⁶, i övrigt är det tomt. Istället har ett tydligt fokus sista tio åren kommit att bli press/tryckfrihet i takt med att Nina Kanin blivit reporter. I *Bamses skola* som naturligt följer på *Nina får ett nytt jobb* berättas om tryckfriheten och i serien praktiserar Nina densamma.¹³⁷ Detta kommer hon även göra i flera kommande äventyr. Ett annat område som tydligt prioriterats, t.o.m. tydligare än förr, är miljön. Bamse och hans vänner räddar ofta djur¹³⁸ och natur¹³⁹ från olika faror. Man låter även Bamse, Lille Skutt och Skalman bryta sig in i en fabrik för att rädda naturen.¹⁴⁰ Denna serie kompletteras med *Bamses skola* som talar om för läsarna vad de kan göra för miljön. Samma skola återkommer efter en annan serie som behandlar miljöfrågan

¹²⁸ 2009:6, 16-25

¹²⁹ 2008:17/18, 3-15

¹³⁰ 2005:17, 17-19

¹³¹ 2004:9, 3-17

¹³² 2003:7, 3-21

¹³³ Möjligen kan en bok av Kant räknas till politisk filosofi, men det är både oklart vilken av Kants många böcker som avses och långt ifrån litteraturen från 1980-talet vilken omfattade t.ex. Mao Tse Tung och Karl Marx.

¹³⁴ 2005:2, 3-19

¹³⁵ 2004:15, 18

¹³⁶ 2010:12, 14-24 (repris från 1985)

¹³⁷ 2006:2, 3-18 (+19)

¹³⁸ 2004:6, 3-17 (repris från 1974)

¹³⁹ 2004:14, 3-20

¹⁴⁰ 2008:3, 3-16 (+17)

året därpå, 2009.¹⁴¹ *Bamse* tar och tydligt ställning mot atombombsprovsprängningar 2005 i *Bamse och sprängningen på Regamana-ön*.¹⁴²

Miljön har alltså getts stor plats de sista åren, socialrealismen däremot med de tydliga hänvisningarna till att beteende hos barn beror på hur deras föräldrar/omgivning har behandlat och behandlar dem lyser dock med sin frånvaro. Den politiska metodiken i *Bamse* som tidigare ofta innehöll ren civil olydnad har också förändrats. Civil olydnad förekommer visserligen, oftast för att rädda miljön som i *Bamse och Den strandade valen* där Bamse gör inbrott¹⁴³, men det är mycket ovanligt. Istället diskuterar Bamse sig fram till resultat eller håller sig på andra sätt inom lagen när han agerar. Den anti-våldslinje som *Bamse* förespråkade på 1980-talet kvarstår 2002-2012. Tydliga exempel är när Bamse övertalar musketörerna i *Bamse, Lille Skutt och Skalman. De tre musketörerna del 2* att inte hugga ihjäl varandra utan istället hjälpas åt¹⁴⁴ eller i *Bamses skola* i 2005:14 som presenterar Mahatma Gandhi och hans tankar om ahimsa.¹⁴⁵

6.2.5. Sammanfattning av senaste 10 åren, skillnader

En av de absolut tydligaste skillnaderna mellan Andréassons *Bamse* och Egmonts *Bamse*, vilken man identifierar extra tydligt om man läser många tidningar, är hur språk och teckningsstil förändrats till att anpassas för en yngre publik idag. Språket är enklare, ibland nästan banalt. Detta sker både på brevsidan och i serierna. I *Bamse och dunderpulvret* kan vi t.ex. läsa texten ”Känner du igen honom. Det är Busifer i lösskägg.”¹⁴⁶ Rimligen söker författaren att på bilderboksmanér vägleda läsaren att se/förstå att figuren på bilden är just Busifer. Detta är dock direkt uppenbart för barn långt ned i åldrarna. Ett sådant språkbruk har jag inte mött alls i Andréassons serier.

Serierna har idag fler författare vilket kan vara en orsak till att de politiska/moraliska värdena som projiceras är mer diversifierade. Helt tydligt är dock att de inte är marxistiska som förr utan att de flyttat mot höger på den politiska skalan. En förskjutning i vilka frågor som är viktigast har också skett. Idag reglerar miljön på den politiska arenan, vilken i sig får mindre utrymme. Ser man till materialet i stort märker man även att det numera ofta är serierna efter den lite större första som innehåller ett tydligt budskap. Förstaserien är idag ofta mer av sagokaraktär.

¹⁴¹ 2009. 15, 3-32 (+34)

¹⁴² 2005:18, 3-18

¹⁴³ 2010:11, 3-19

¹⁴⁴ 2008: 16, 3-13

¹⁴⁵ 2005:14, 3-21

¹⁴⁶ 2005:3, 3-20

En mycket signifikant skillnad som fallit utanför de rubriker som varit samma för 1980-talet och 2002-2012 är förändringen av seriens skurkar. Krösus Sork är inte längre tydligt den onda kapitalismens inkarnation, istället framstår han allt mer som en ren gangster. Han utför t.ex. försäkringsbedrägerier¹⁴⁷ men framstår i allmänhet inte som det ondaste och retoriken kring hans karaktär är mindre politisk. Istället dyker Reinhard Räv upp som den nya primära skurken från och med 2006. Han är bara elak och sakar både att vara symbol för något fenomen som Krösus eller den hemska uppväxt som förklarade att Vargen var riktigt elak innan han blev vän med Bamse-gänget. Den enda nyans vi märker i Reinhardts karaktär är att han är lite kär i Mickelina.¹⁴⁸

¹⁴⁷ 2002:12, 23-34

¹⁴⁸ 2006:7, 3-34

7. Analys

7.1.1. Tydlig, enkel moral och tydliga förhållningsregler

Under denna rubrik har förändringarna varit små mellan 1980-talet och 2002-2012. *Bamse* har fortsatt varit en tidning som betraktar sina unga läsare som ansvarsfulla individer som är beredda att ta emot ett enkelt budskap och förstå att de skall sprida detta vidare. Här har *Bamse* fortsatt att berätta för barn samma saker som i princip alla ansvarsfulla föräldrar – oavsett politisk hemvist – predikar. Få föräldrar vill inte att deras barn borstar tänderna eller använder hjälm när de cyklar, i princip alla föräldrar vill att barnen vet hur de ska agera om de går vilse. *Bamse* kommer här att aktivt bli ett stöd till föräldrarna i deras uppfostran av sina barn. Redan innan barnet börjar cykla vet det att Bamse och hans vänner använder cykelhjälm etc. När det gäller den enkla moral som omfattar attityder till kompisar, mobbing och invandrare/flyktingar har *Bamse* också varit fortsatt tydlig. Inte heller här är man särskilt kontroversiell i sina ståndpunkter, varken på 1980-talet eller 2002-2012. Dock gör man markeringar mot specifika grupper under båda tidsperioderna, t.ex. Sjöbo kommun och Sverigedemokraterna. Något som är ovanligt för en serietidning.

7.1.2. Rättvisa och jämlikhet

Fokuset för synen på rättvisa och jämlikhet förflyttades mellan de två tidsperioderna. Istället för att kontinuerligt förespråka en distributiv rättvisa där alla t.ex. får samma priser vid tävlingar blir man otydlig och gör bara detta ibland. Dock är det tydligt att alla fortfarande har rätt att delta. Möjligen kan vi ana en förskjutning från en positiv frihet till en negativ sådan. Istället för att garanteras pris då alla bekräftas i sin förmåga att nå sin potential ligger nu friheten i att man inte aktivt hindras av någon annan att försöka nå sin potential och vinna priset. I detta kan vi i sådant fall se en politisk förskjutning åt höger då positiv frihet traditionellt förespråkas av socialister medan negativ frihet förespråkas av liberala/konservativa.

Under de båda tidsperioderna har *Bamse* varit en aktiv förespråkare för jämlikhet mellan könen. Att (få) leka samma lekar och tjäna lika mycket är viktigt. En viss skillnad i familjesynen kan dock utläsas. Andréassons *Bamse* innehåller enbart kärnfamiljer medan andra icke normföljande familje- och boendekonstellationer finns representerade de senaste tio åren. Dessutom tar man ställning för homooptioner vilket gör att man kan utläsa en glidning från en konservativ familjesyn till en som snarare harmonierar med en liberal/socialistisk sådan. Frågan här är varför, varför är inte den i övrigt så röde Andréasson inte är socialistisk i sin familjesyn under 1980-talet? Min gissning är att han till stor del faktiskt var detta men med sin tids måttstock. Under 1980-talet var dock homooptioner inte en aktuell fråga att kämpa för socialism i, frågor om t.ex. löneskillnader och daghem var de som stod på den allmänna socialistiska politiska

agendan. Dessutom föddes Andréasson i ett frikyrkligt hem vilket kan ha påverkat honom till att vara något mindre normkritisk/mer konservativ i just familjefrågorna, alternativt till att välja att avstå att aktivt debattera i dessa genom sin tidning.

7.1.3. Ekonomisk rättvisa och ideologi

Här ser vi den kanske tydligaste förskjutningen i politisk ideologi mellan 1980-talet och 2002-2012. Från att varit en tydligt socialistisk, t.o.m. marxistisk, tidning har man tagit steg åt höger på den politiska skalan. Materialism är inte längre enbart ont och den viktigaste skurken i *Bamse* är inte kapitalist/kapitalismen. Borta är stödet till socialistiska gerillor och de positiva orden om kommunistiska stater som Kina. Fortfarande ses dock vinstmaximering som något som är farligt och att ta hand om de som har det svårt är självklart. Glidningen politiskt har alltså skett åt höger, men knappast längre än till att man nu förmedlar en socialliberal världsbild. Dessutom får denna politiska del betydligt mindre utrymme i tidningen än tidigare. Denna förskjutning politiskt har gjort att tidningen idag ligger i linje med mittenfåran av den allmänna politiska opinionen i Sverige. Under 1980-talet låg den till vänster om densamma. Även om socialdemokratin var starkare då var marxismen definitivt inte en stark faktor i svensk politik vid denna tidpunkt. Att tillskriva denna politiska förskjutning till någon form av tidsanda upplever jag alltså är felaktigt, snarare ser jag förändringen som en anpassning till dagens tidsanda. *Bamse* har alltså gått från att sticka ut till att bli politiskt korrekt.

7.1.4. Demokrati, politisk metodik, samhällskritik och miljö

Demokrati har genom *Bamses* historia varit den styrelseform man förespråkade oavsett tidningens styre. Ett förespråkande av motsatsen vore mycket kontroversiellt i Sverige. Att däremot inte uttrycka sin åsikt i frågan alls kommer de flesta serietidningar undan med. *Bamses* diskussioner kring former för demokrati kommer att förflyttas från beslutsprocesser på 1980-talet till att fokusera på yttrandefriheten under 2002-2012. Här kan vi alltså se en prioriteringsordning som även den indikerar en förflyttning från en socialistisk demokratisyn till en liberal. Den socialrealism som tidigare kommenterade samhället och hur det formar individen saknas 2002-2012 vilket även det ger en indikation på en förskjutning, här ifrån en socialistisk samhälls- och människosyn.

Miljön är och förblir viktig för *Bamse*. Att tala sig varm för miljön är inget politiskt kontroversiellt i Sverige så länge man inte gör det i förhållande till något annat som då nedprioriteras. Att sortera sopor är t.ex. positiv enligt alla politiska läger men att höja skatten på bensin för att minska utsläpp är kontroversiellare. Därför kan *Bamse* och hans vänner rädda djur och natur utan att detta i sig blir ett ställningstagande på höger/vänster-skalan i svensk politik. Inte heller att ställa sig emot kärnvapenprovsprängningar blir kontroversiellt. Trots att dessa åsiktsuttryck

inte är kontroversiella är de uttryck för att *Bamse* har en (delvis) grön politisk ideologi, förr som nu.

Under 1980-talet förespråkades ofta ren civil olydnad i *Bamse*. En politisk metod som har sina flesta förespråkare i den vänstra delen av socialismen och inom miljörörelsen. Denna metodik tappar tydligt mark i tidningen och är idag väldigt ovanlig. Istället förespråkas samtal eller andra aktioner inom lagen i kombination med icke-våld som för att genomföra det man önskar. Icke-våldslinjen finns representerade tydligt redan på 1980-talet.

7.1.5. Varför?

Vad är det då rimligt att tro har påverkat Bamse att förändras på de punkter jag diskuterat? Jag ser två tydliga möjligheter till förklaringsmodeller, ägar/författarskap eller (politisk) tidsanda. Genom diskussionsdelen har jag berört och avfärdat tidsandeteorin. Bamse låg till vänster om tidsandan på 1980-talet och dessutom är tidningen betydligt mer politiskt & moraliskt färgad än andra serietidningar. Det finns alltså troligtvis någon form av syfte eller någon agenda bakom de ideologiska värden som framförs i Bamse. Därför är det min bestämda åsikt att det är felaktigt att se förändringen som ett uttryck för att Bamse hela tiden följt tidsandan och anpassat sig efter vad som är politiskt korrekt. Istället ansluter jag mig till den andra förklaringsmodellen vilken fokuserar på ägar/författarskapet bakom tidningen. Brytningen i den ideologiska inriktningen är tydlig mellan just Andréassons tid och tiden på annat, kommersiellt förlag. Dessutom är det tydligt att friheten i politiskt uttryck är stort under Andréassons tid. Då kan man vara politisk inkorrekt och göra skarpa ideologiska markeringar. Under tiden på Egmont följer man det politiskt korrekta med få avsteg och visar dessutom upp en positivare syn på den kommersialism och kapitalism som man själva som företag springer ur.

8. Slutsatser

Vad kan vi då konstatera efter slutfört forskningsarbete? Vad säger det material jag tagit fram om *Bamses* politiska & moraliska utveckling? Vi börjar med att repetera de frågor som undersökningen sökte svara mot:

”Hur har tidningen *Bamses* politiska/moraliska budskap förändrats genom åren? Varför?”.

Jag menar att jag genom min uppsats undersökningar och resonemang funnit stöd för att *Bamses* politiska & moraliska budskap har förändrats. Vidare ser jag det som rimligt att konstatera att *Bamse* har till följd av ändrat ägarskap anslutit sig till den politiskt korrekta mittenfåran av Sverige idag. Ska man sätta politiska etiketter på *Bamse* har tidningen gått från att vara socialistisk (marxistisk t.o.m.) och ekologisk till att bli socialliberal med miljöprofil. Denna förändring upplever jag att det är rimligt att fastslå beror på ägarbytet. För att kunna fastslå om förändringen faktiskt beror på ägarbytet krävs dock vidare forskning. Rimligen kan man göra fler fallstudier som är jämförbara med fallet *Bamse* för att därefter kunna uttala sig säkert om *Bamse* och dessutom göra berättigade generaliseringar kring ägarfrågans betydelse för en tidskrift för barn.

9. Källförteckning

9.1. Litteratur

Bergström, Göran & Boréus, Kristina, 2010, *Textens mening och makt*, Lund, Studentlitteratur

Larsson, Reidar, 2007, *Politiska ideologier i vår tid*, Lund, Studentlitteratur

Liedman, Sven-Eric, 2002, *Från Platon till kommunismens fall*, Falun, Albert Bonniers förlag

Nilsson, Joakim, 1998, *Bamse – en uppsats om världens starkaste björn och hans politiska värderingar* -, Lund, Statsvetenskapliga institutionen

Vedung, Evert, 1977, *Det rationella politiska samtalet*, Stockholm, Alberts/Bonniers förlag

Wjik, Kersti, 1989, *Bamse och hans värld*, Borås, Högskolan i Borås

GT1917/NT1981 års översättning, *Bibeln*, Örebro, Libris/EFS-förlaget

9.2. Tidskrifter

Andréasson, Rune, 1980-1990 & 2002-2012, *Bamse*, samtliga nummer, samtliga sidor

Andréasson, Rune, 1988, *Bamse och Kalle Svartskalle* (särtryck i samarbete med statens invandrarverk), Katrineholm, Sörmlands Grafiska

Vedung, Evert, 1974, *Innehållslig och funktionell idéanalys*, Statsvetenskaplig Tidskrift, 77:1, 1–20, 1974.

9.3. Internet

DN = Larsson, Mats J, 2003, *Vänster-Bamses tid är förbi*. [Elektronisk]
Tillgänglig: <http://www.dn.se/kultur-noje/vanster-bamses-tid-ar-forbi>.
Hämtdatum: 120201

Greenpeace = Greenpeace Sverige, 2010, *Civil olydnad* (underrubrik till *Om oss*).
[Elektronisk] Tillgänglig: <http://www.greenpeace.org/sweden/se/om-oss/Varderingar-och-kannetecken/Civil-olydnad/>. Hämtdatum: 120201

Marxists = Marx, Karl, 1875, *Critique of the Gotha Programme*. [Elektronisk]
Tillgänglig: <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1875/gotha/>.
Hämtdatum: 120201

Regeringen = UD:s aktuella officiella information om Kina, 2012, *Kina*.
[Elektronisk] Tillgänglig: <http://www.regeringen.se/sb/d/3822/a/22588>.
Hämtdatum: 120201